کۆتایی ستەمکاران.. نووسینی: حسونة المصباحی.. وەرگێڕانی: ئاکۆ عەبدوڵڵا

پرۆکۆپی مێژوونووسی بەناوبانگی بێزەنتی که ساڵی 562 ی زاینی کۆچی دوایی کردووه، دەگێڕێتەوە: “گیلیمەری دوا پادشای (ڤەندال) که لە ئامێزی بنەماڵەیەکی ناوداری شاهەنشایی پەروەردە ببوو، یەکجار بەهێز و دەسەڵاتداریش بوو، لەکۆتایی فەرمانگێڕییەکەی، هەڵات، دواتر پیر بوو و لەبەرامبەر دوژمنەکانی، ساڵانێکی لەئازار و بێهیوایی و ترس بەسەربرد. لەکۆتایدا دەستگیر کرا و بەکۆت و بەندی ئاسنین بەرەو قەرتاجە بردرا. ئەوسا لەبەردەم ئاپۆڕەی زۆری دوژمنەکانی کە لەسەر رێگەی وەستابوون، دایە قاقای پێکەنین و لەسەر ئەوەش بەردەوام بوو. بەجۆرێك دوژمنەکانی وەهایان زانی بەهۆی ئەو شتانەی لەپاش شکۆ و دەسەڵات، دووچاری ببوو، شێت بووه. بەڵام پرۆکۆپ وەهای نووسیوە (گیلیمەر لەقاقای پیکەنینی دا دوای ئەوەی گەیشتە ئەو قەناعەتەی، ژیان لەکۆتایدا جگە لەپێکەنینی درێژ بۆو و بەهەمان شێوەش بەڕووداوە خۆش و ناخۆشەکانی، شایانی هیچ شتێکی دیکە نییە).

پێدەچێت کۆتایی ئەو ستەمکارانەی جیهانی سێیەمیش لەسەدەی رابردوو بەخۆیانەوە بینی، هەمان شێوە بێت. ئەدۆلف هیتلەری سەرکردەی نازییەکان، کە خەونی بەوە دەبینی ئەڵمانیا فەرمانڕەوای جیهان بکات و نەژادی ئاریش بەسەر هەموو نەژادەکانی دیکە باڵادەست بێت، کاتێك دڵنیابوو دەسەڵاتەکەی بەرەو کۆتایی دەچێت، خۆکوشتنی پێباشتر بوو. کاتێکیش سوپای سوور گەیشتە ناو بنکەی نیشتەجێبوونی لەشاری بەرلین، هیچ شوێنەوارێکی ئەویان نەدۆزیەوە. پێدەچێت لەترسی ئەوە بێت گاڵتە بەچاوتێبڕینێکەی بکەن، مردنی هەڵبژاردبێ. لەبەهاری ساڵی 1945 کاتێك جەنگی دووەمی جیهانی گەیشتە کۆتاییەکەی، بەرگریکەرانی ئیتاڵی توانییان مۆسولینی دەستگیربکەن، کە لەناو جلی جوتیاران خۆی شاردبۆوە. دواتر گوللەبارانیان کرد.

جەنەراڵ فرانکۆش کە ماوەی چل ساڵ بەزەبری ئاگر و ئاسن، حوکمی وڵاتی ئیسپانیای کرد. ماوەی چەند هەفتەیەك لەگیانەڵادا بوو. پشتیوانەکانی ڕۆژانە لەدەوری کۆشکەکەی کۆدەبوونەوە بۆ دەربڕینی غەمباری خۆیان لەو دابڕانەی ئەو. ڕۆژێکیان جەنەراڵ فرانکۆ هۆشی هاتەوە سەرخۆ، کاتێك گوێی لەدەنگەدەنگی ئەو هەموو خەڵکە بوو،

بەکەسەکانی دەوروپشتی وت : "ئەو هەمووە خەڵکە بۆچی لێرە وەستاون؟" لەوەڵامدا پێیان وت: "جەنەڕاڵی بەڕێز، گەل هاتووە ماڵئاوایت لێبکات!" ئەویش پێیان دەڵێت: "جا گەلە خۆشەویستەکەم خەریکە بەرەو کوێ دەچێت؟!".

دەڵێن ستالینیش ژیانی دوا مانگەکانی پڕ بوو لەتارمایی هەموو ئەو کەسانەی کە پێشتر بەرەو کوشتارگە یاخود ئۆردوگا سەختەکانی سیبیریای ناردبوون. لەناو خەویش بەتوندی هاواری دەکرد و لەهەمووانیش سڵی دەکرد، تەنانەت لەکەسە نزیکەکانیشی. لەو بڕوایە بوو بەنهێنی پلان لەدژی دادەڕێژن.

دوای رووخانی دەسەڵاتەکەشی، شای ئێران لەوڵاتێك بەرەو وڵاتێکی دیکە چوو. بەدوای شوێنێك دەگەڕا تێیدا نیشتەجێ بێت، بەڵام هەموو وڵاتەکان، تەنانەت ئەوانەی کە پێشتر پەیوەندی هاوڕێیەتیشیان لەگەڵ رژێمەکەی هەبوو، رازی نەبوون پێشوازی لێبکەن و بیگرنەخۆیان. تا لەکۆتایدا لەمیسر نیشتەوە و بەسەر (ئەنوەر سادات) بوو بەمیوان. لەوێدا دوای ماوەیەکی کورت بەسەر دروستبوونی ئەوەی بە (کۆماری ئیسلامی ئێران) ناوبراوە، کۆچی دوایی کرد. جەنەڕاڵ (پینۆشی)ش کە ساڵی 1973 رژێمی (سلڤادۆر ئەللیندی) رووخاند، دوا ساڵەکانی تەمەنی وەك تاوانبار لەنێو دادگاکان بەسەربرد. کە مردیش شیللییەکان بەملیۆنەها کەوتنە سەر شەقامەکان و دڵخۆشی خۆیان دەربڕی.

رۆماننووسە گەورەکانی ئەمەریکای لاتین، لەوانە ئۆگستۆروا باستۆس و میگال ئەستۆریاس و ڤارگاس یوسا و گابریل گارسیا مارگیز، گرنگییان بەو رژێمە دیکتاتۆریانەدا کە لەوڵاتەکانیان فەرمانڕەوا بوون. لەهەوڵنیشیان دا شاکاری وەها هێنرا بەرهەم، کە هەردەم لەیادگای مرۆڤایەتیدا بەگەشی بمێننەوە. رۆمانی (پایزی بەتریق) ی گابریال گارسیا مارگیز لەهەموویان چاکترە، پاڵەوانەکەی دیکتاتۆرێکە لەتەمەنی 250 دەمرێت کە ئەوە تەمەنی ئەو رژێمە دیکتاتۆریانەیە کە زۆربەی وڵاتانی ئەمەریکای لاتین بەخۆیانەوە بینیوە. ئەو دیکتاتۆرە لەو بڕوایە بوو (پەرستنی دەسەڵات) تاکە چارەنووسیەتی. مرۆڤێکی دەڵەق و ریسوا بوو. (تێربوونی لەبرسی بوونی سەرچاوەی دەگرت) کە کۆتایی نەدەهات. بڕوای بەوە بوو (درۆ لەڕاستگۆیی باشترە و لەخۆشەویستیش بەسوودترە و لەحەقیقەتیش زیاتر دەمێنێتەوە). لەکاتی (وردبوونی گەڵای پەرتبووی پایزیشی) گەیشتە ئەو بڕوایەی (خاوەنی رەهای دەسەڵاتەکەیتی). دوای گیانەڵای تاڵیش، کاتێك مرد، جەماوەر بەپۆلە بەناو شەقام و گۆڕەپانەکان وەردەبن و بەدەربڕینی خۆشی خۆشسکانە، گۆرانی بۆخاکسپاردنی دەڵێن. هەندەی پێناچێت سیسارکە کۆچەرەکان لەڕێگەی پەنجەرەکانەوە دەچنە ناو کۆشکەکەی و بەدەنوك

دەرگە ئاسنینەکان دەکەنەوە. کاتێکیش خەڵکی بەلێشاو دەچنە ناو کۆشکی سەرۆکایەتی، دەبینن لەسەر مێزێکی دارینی لووسی درێژ، قاپ و قاچاغ هەیە کە هێشتا پاشماوەی خۆراکی نیوەڕۆی رۆژی یەکشەممەی لەناوە کە بەهۆی تەوژمی تۆقانی لەپڕ، دەستبەرداری ببوو. لەژێر پریشکی خۆریشدا چەند ستڵێك دەبینن شۆراوی بۆگەنییان لەناودایە. ئاودەستەکانیش کراوەبوون و بێ سەرپۆش بوون. قەوزە و کژ و گیاش لەهەموو لایەکدا روابوون. کۆشکی سەرۆکایەتیش کە هێمابوو بۆ خراپە و گەندەڵی و چەوساندەوە و سەرکوتکاری، وێران ببوو. لەناویدا چێڵەکان دەسوڕانەوە و بەسمەکانیشیان رایەخە شڕەکانیان دەکوتا و مەخمەلی پەردەکانیشیان هەڵدەڵوشی. ئەو تابلۆیانەشیان شکاند بوو کە قەدیس و جەنگاوەرەکانیان بەرجەستە دەکرد. لەهۆڵی کۆبوونەوەکانیش تۆپەڵەی کرم لەڕیخی مانگا وەرهاتبوو. بەهۆی ئاوێنە گەورەکانی دیواریش، وێنە ناشیرنەکەی سەرۆك چەند بارە دەبۆوە. ئایا ئەو وێنەیە‌ی گابریال گارسیا مارکیز لەشاکاری (پایزی بەتریق) بۆ دیکتاتۆری کێشاوە، بەرجەستەکەری هەموو ئەو ستەمکارە عەرەبانە نییە کە لەسەدەی بیست و سەرەتای ئەو سەدەیە ناسیمانن؟ ئەوە‌ی دەیە‌وێت لەوە دڵنیابێ، با ئەو رۆمانە مەزنە بخوێنێتەوە یان لەنوێ بیخوێنێتەوە…